

Irena Gantar-Godina

DR. IVAN ŽMAVC — PRISPEVEK K NJEGOVEMU ŽIVLJENJEPISU

Za Slovence je konec 19. stoletja postalo pomembno univerzitetno središče Praga, saj sta se za študij na tej slovanski univerzi, tako češki kot nemški, zavzemali tudi slovenska liberalna in klerikalna stranka. V Gradcu in na Dunaju so bili slovenski študentje že povezani v akademska društva, v Pragi pa ne, zato so se slovenski študentje pridružili srbskemu akademskemu klubu Šumadija. Že sicer zelo dejavni hrvaški in srbski študentje so leta 1897 začeli v Pragi izdajati list *Novo Doba*¹ kot nadaljevanje revije *Hrvatska Misao*, ki je izhajala slabo leto. List *Novo Doba* je imel namen povezovati srbske, hrvatske in slovenske študente ter obravnavati predvsem nacionalno, socialno ter kulturno vprašanje. Med sodelujočimi so bili tudi Anton Dermota, Dragotin Lončar, Ivan Benkovič, Anton Kristan, eden najbolj aktivnih pa je bil Ivan Žmavc, eden prvih slovenskih slušateljev Masarykovih predavanj iz sociologije in filozofije.

Ivan Žmavc se je rodil 11. 1. 1871 v Zlogonskem pri Brežicah. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru, med njegovimi sošolci so bili tudi Ivan Žolger, Anton Korošec in A. Medved. Po končani gimnaziji se je odločil za študij teologije na Collegium Germanicum v Rimu, kjer je študiral tudi Anton Aškerc.² Toda kmalu se je preselil v Gradec (1892), kjer je poslušal predavanja iz filozofije pri Mainongu in socialnih znanosti pri Eugenu Dühringu. V Gradcu je 1893 vstopil v akademsko društvo »Triglav«, v okviru katerega je imel več predavanj o socialnem vprašanju delavcev in dijakov, pa tudi predavanja o načinu življenja slovenskih študentov. Kot navaja sam, je že leta 1893 postal član socialno-demokratske stranke (ASDS). O njegovi dejavnosti v okviru stranke ni najti zabeležk.

Leta 1895 je prišel na univerzo v Pragi, kajti, kot piše, »vleklo me je tja zaradi Masaryka. Zasedoval sem njegovo delo in čutil v njegovih razpravah, mogočno življenjsko elementarnost... Z Masarykom sva se od početka razu-

¹ *Novo Doba*, organ udružene omladine srpske, hrvatske i slovenačke, Praga 1897.

² V LZ je Marja Boršnikova objavila del korespondence med Aškercem in Žmavcem. Objavila je le Aškerčeva pisma Žmavcu; Aškerčeva obletnica, Aškerčeva pisma Žmavcu, Ljubljanski zvon 1936, str. 20—36, 137—144, 244—254, 615—616. O njunem prijateljstvu priča tudi Aškerčeva pesem Grešnik, v kateri nastopa Aškerc kot Budha in Žmavc kot Ambatha. (*Jutro*, 4. 2. 1936.) Žmavc je 1896 tudi predlagal, naj Aškerc postane častni član akademskega društva Triglav v Gradcu.

mela, toda popolne harmonije v najinih nazorih ni bilo...³ Tako je v študijem letu 1897/98 poslušal Masarykova predavanja iz filozofije in sociologije, pa tudi predavanja prof. Drtine. Toda kmalu je prešel na nemško univerzo v Pragi, in v sedmih mesecih doktoriral iz filozofije. Prihod v Prago je pomenil tudi začetek sodelovanja s slovenskimi študenti pa tudi sodelovanje pri listu »Novo Doba«. Po končanem študiju je 1898 postal praktikant univerzitetne knjižnice, leta 1934 pa so ga upokojili kot namestnika ravnatelja. Leta 1919 je bil imenovan za rednega profesorja za politično ekonomijo na Univerzi v Ljubljani, toda mesta ni nastopil. Vseskozi je živel v Pragi, kjer je umrl 22. 11. 1956.

Žmavc je bil eden ustanoviteljev Masarykove akademije dela⁴ in bil njen generalni tajnik. Bil je tudi med ustanovitelji podpornega društva slovenskih visokošolcev in češko-jugoslovanske lige. Kot redni član Slovenskega inštituta v Pragi se je zavzemal za to, da bi Slovenci dobili podobno ustanovo, kot je bila Masarykova akademija dela.

Kot študent filozofije v Gradcu ni bil zadovoljen z Mainongovimi predavanji iz predmetnostne teorije, bolj so ga privlačila Dühringova predavanja socialnih znanosti.⁵ V Pragi se je pri Masaryku seznanil z idejami Comta, Spencerja in drugih sociologov ter filozofov. Blizu mu je bila tudi Masarykova ideja praktične narodne filozofije in ideja novega svetovnega znanstvenega nazora. Tako kot Masaryk se je zavzemal za »novo znanstveno naziranje o svetu« zaradi »duševnih kriz«, ki jih v času prodora liberalizma doživlja človek, pa tudi zato, ker je, kot je pisal Žmavc, napočil čas, ko je znanost postala sredstvo obvladovanja narave, s pomočjo katere si lahko človek ohrani, izpopolnjuje in izboljša svoje življenje.

Z nadaljnjim razvijanjem teze o energetizmu oziroma socio-energetiki v filozofskem in sociološkem smislu, se je v veliki meri oddaljil od Masarykovih temeljnih nazorov, medtem ko so bili začetki Žmavčevih razmišljanj povsem »masarykovski«. V prispevku »Masaryk — slovanski filozof«⁶ je češkega znanstvenika prikazal kot »rešitelja« filozofske suše in bede«. Posebej je poudaril dejstvo, da je Masaryk »vzrasel iz sredine češkega naroda... Slovansko individualnost pa si je umel Masaryk ohraniti kljub temu, da se je izobraževal med tujci, zlasti v Nemcih.« Pomembno se mu zdi, da se Masaryk ni razvijal skokoma, »temveč organski; le tako je bilo mogoče, da je filozofijo toliko obogatil do današnjega dne«. V zapisu je Žmavc opredelil Masarykovo filozofijo kot vedo, »katera spaja vse poedince znanstvene stroke v enoto, in katera ponudi človeku harmonsko svetovno naziranje, v katerem se le-ta čuti srečnega, blaženega«. Med pomembnejša Masarykova dela je štel predvsem »Jan Hus. Naš prepoved in reformacija«, »Naša sedanja kriza« in »Češko vprašanje«, medtem ko je s področja sociologije uvrstil na prvo mesto »Samomor kot množični družbeni pojav«, za katerega je zapisal, da je »velevažno za moderno sociologijo in psihologijo«. Povsem v skladu z Masarykom se je Žmavc zavzemal za »har-

³ Oton Berkopec, Razgovor z dr. Ivanom Žmavcem, Obiski pri praških Slovencih, Jutro, 4. 2. 1936, št. 28; pomemben vir je tudi zapis O. Berkopca ob Žmavčevi 70-letnici v Mariborskem večerniku Jutra, št. 12, 16. 1. 1941.

⁴ V Masarikovi akademiji dela, glej: D. Prohaska, Masarykova akademija.

⁵ Oton Berkopec, Razgovor z dr. Ivan Žmavcem, Jutro, 4. 2. 1936, št. 28.

⁶ Ivan Žmavc, Masaryk — slovanski filozof, Ljubljanski zvon, 1897.

monsko čustvenost«, zato je videl filozofovo nalogo predvsem v tem, da »si ne ustanovi le sam svoje sreče, ampak da pomaga tudi kar najširšim človeškim slojem do kolikor največje sreče«. V Masaryku je videl enega prvih modernih filozofov, ki se je »povzpел do vzvišene etike Kristusove...«, za vrhunec Masarykove filozofije pa je označil »dejansko ljubezen do bližnjikov«. Zanimivo je, da je kasneje, leta 1912, postavil »ljubezen do bližnjega« kot »oživotvorjen socialni ekvivalent«. Opredelil ga je kot zakon, ki »omogočuje največjo ekonomijo in srečo človeštva...«⁷ Masarykovo praktično filozofijo je povsem sprejel, ker ni »golo igranje z abstraktnimi pojmi ali slovi, ki le še bolj zagrinjajo bistvo stvari — ta filozofija je filozofija življenja, filozofija širših mas, znanstvena nabožnost, kakor se večkrat v spisih imenuje — znanstvena vera.«⁸

Žmavčev prvi prispevek o Masarykovi filozofiji kaže, da v tem času Žmavc še ni imel popolnoma izdelanega lastnega nazora, saj je dokaj nekritično obravnaval vse bistvene točke Masarykove filozofije. Razkorak ali ločitev od Masaryka se pokaže kasneje, ko sta se njuni filozofski poti ločili. Masarykova filozofija temelji na angleškem in francoskem pozitivizmu, ki je temelj njegovih lastnih znanstvenih proučevanj. Ker pa so za Masaryka pomembna tudi čustva in intuicija, je ostal na vmesni poti med scientizmom, kjer v razmerju subjekt-objekt prevladuje objekt, ter idealizmom (Kant), kjer objekt ni nič, je le subjekt. Za Masaryka je bilo pomembno sodelovanje obeh, subjekta in objekta, kar je imenoval sinergizem. Na sinergizmu je nadalje utemeljil filozofijo religije, filozofijo etike, filozofijo zgodovine. Žmavc je sicer tudi izhajal iz pozitivizma, ki ga je pod vplivom Mayerja,⁹ Comta in Ostwalda¹⁰ razvil v drugo smer s tem, da je skušal dokazati, kako lahko s preračunavanjem in znanstvenim urejanjem človek obvladuje naravo, hkrati s tem pa tudi sebe in svoje potrebe. S tem je postavil človeka in družbo na status samega objekta, podrejenega strogim eksaktnim zakonom, zakonom socialne fizike. Ker je človeka obravnaval kot objekt, za katerega veljata vzročnost in stroga zakonitost, je s tem zanimal človekovo samostojnost, kajti po teh merilih je postal človek le sistem energij in je, tako kot narava, podrejen strogim zakonom spreminjanja energije. Kot kriterij znanstvenosti/znanosti je Žmavc postavil »sposobnost človeško življenje sistemno ali sestavno množiti«,¹¹ kajti le znanost je sposobna uskladiti človeške in naravne sile tako, da se človeško življenje ohranja in izpopolnjuje. Človek dejansko lahko vpliva le na prihodnost, zato se je Žmavc zavzemal predvsem za »filozofijo prihodnosti«, ki bo znanstvena in bo »v bodoče preiskovala zlasti konstitucije teles ter funkcije organskih bitij od najpreprostejših stanic do delovanja človekovih živcev. To velikansko raziskovanje ima biti najvzvišenejši predmet znanostim — to je najvišja veda — ali da govorimo visoko — filozofija.«¹² Ena »največjih in najstarejših avtoritet na znanstvenem polju« je bil za Žmavca Aristotel in njegova trditev, da so predvsem človeške potrebe tistih dejavnik, ki ljudi družijo in združuje; po Žmavcu lahko človek le-te s po-

⁷ Ivan Žmavc, Uvod v naraven nazor o svetu, Veda 1911, str. 218.

⁸ Ivan Žmavc, Masaryk — slovenski filozof, LZ 1897, str. 610.

⁹ Julius Robert Mayer 1814—1878, nemški zdravnik; odkril zakon o ohranitvi energije.

¹⁰ Wilhelm Ostwald, 1853—1932; nem. kemik, fizik, odkril mehanizem katalize, 1909. Nobelova nagrada.

¹¹ Ivan Žmavc, Uvod v naraven nazor o svetu, Veda 1911, str. 6.

¹² Zlogonski, Na višini našega časa, Aforizmi, Slovenski narod, št. 128, 8. 6. 1897.

močjo znanosti preračuna in jih načrtno zadovoljuje. Žmavc je tudi kulturo opredelil s potrebami: »Vsa kultura je v svojem jedru preračunanje človeških potreb ter onih del, ki uzadovoljujejo te potrebe. Kultura je dejansko zadovoljevanje potreb. Znanost pa je jedro kulture; razvila se je iz potrebam ustrezajočih dejavnosti.«¹³ Na drugem mestu je kulturo opredelil kot tisto, kar služi človeku, da doseže kaj dobrega, kajti človek vedno hrepeni po sreči, zato je tudi »kultura sreča«, je »zadnji smoter vsega našega bojevanja in trpljenja.«¹⁴

Čeprav je bil za Žmavca osrednji pojem človekovega življenja človeško delo ter s tem tudi izhodišče za naravoslovne vede, in ga to navidezno postavlja v primerjavo z Marxom in njegovo opredelitvijo dela, nima Žmavc z Marxom nobenih stičnih točk, kajti osvoboditev dela je za Žmavca predvsem osvoboditev od razsipnosti energij: »Ozdravljenje socialnega telesa leži v osvoboju onega dela, ki služi kritju človekovih potreb.« Žmavc je s kritiko izkoriščanja in s tem s kritiko celotne družbe, želel doseči predvsem to, da bi se delo »poznanstvenilo«, osvobodilo, kajti »šele po osvoboditvi dela se more začeti razvojno-zgodovinski igrokaz višjih nraavstvenih moči.«¹⁵

Po Žmavčevih merilih torej človek in delo ne bosta nič bolj svobodna, bosta pa urejena po znanstvenih, racionalnih merilih. Največjo oviro organiziranemu zadovoljevanju potreb je videl Žmavc predvsem v neustrezno urejenem gospodarstvu; le-to ni organizirano glede na človeške potrebe, marveč je organizirano tako, da ustvarja dobiček vladajoči manjšini, kar je Žmavc izpostavil kot glavni problem socialnega vprašanja. Najpomembnejši vir izkoriščanja je videl v zasebni lastnini zemlje in kapitala: »V takem družabnem redu, kjer si je prilastila vsa delavna sredstva zemljo in kapital manjšina, ki drži s temi sredstvi veliko večino v absolutni odvisnosti, so vse politične pridobitve takozvane svobode le zasmeh te svobode.«¹⁶ Tako izkoriščanje kot razsipnost z energijo je ostro obsojal, rešitev pa je videl v socialni fiziki, ki bo izračunavala človeško delo in energijo, človeške potrebe in celo človeško enakopravnost, pa tudi v tem, da bi »se ljudstvo brez gostobesednih programov zavedlo samega sebe, organiziralo svojo konsumno moč... če bi v konsumnih zdrugetah najpoprej prihranilo si posredovalne dobičke za se...«¹⁷ Druga ovira, ki se mu je zdela zelo pomembna, je staro vojaško pravo. Žmavc se je zavzel za reformo prava, kajti sedanje »vojniško pravo izrabljanja mas... se je preneslo pozneje iz prejšnje izključno vojaške države tudi v gospodarsko državo in v gospodarsko pravo. Sedaj vladajoče kapitalistno pravo je staro pravo v gospodarski obliki...«¹⁸ pa tudi za »znanstveno pravo dela«, ki bi ga lahko dosegli s primerno socialno vzgojo.

Vse reforme družbenega življenja je Žmavc strnil v nekaj točk:

a) socialna fizika bo z izračunavanjem človeških potreb in človeških energij oz. človekovega dela postala temelj socialnega ekvivalenta, ki omogoča »največjo ekonomijo in srečo človeštva«;¹⁹

¹³ Ivan Žmavc, Uvod..., Veda 1911, str. 8.

¹⁴ Zlogonski, Na višini..., SN, prav tam.

¹⁵ Ivan Žmavc, Ozdravljenje socialnega življenja potom prirodnih ved, Gorica 1913, str. 29.

¹⁶ Prav tam, str. 21.

¹⁷ Prav tam, str. 44—45.

¹⁸ Ivan Žmavc, Uvod..., str. 217.

¹⁹ Prav tam, str. 218.

b) zamenjava starega vojaškega prava z novim, s pravom človeškega delovanja, to je »materijalistno pravo z novim pravom dela«;

c) spreminjanje naravnih energij v ljudem koristne, gospodarske energije; to je naloga tehnike, higiene in naravoslovnih ved.

Končni cilj vseh reform naj bi bila uskladitev družbenih življenjskih sil tako, da »se potrafi kolikor možno najmanj sil in omogoči največji efekt, najboljše zadovoljevanje človeških potreb...«²⁰ Podoben sistem socialne organizacije na podlagi socio-energetike je postavil že Ernest Solway (1838—1922), ki ga je Žmavc proglasil za »Kopernika v sociologiji«.

Tovrstna Žmavčeva znanstvena raziskovanja so bila podlaga za konkretna razmišljanja o socialnem vprašanju, ki »je v naših dneh brez dvoma najbolj pereče in važno...« Za Žmavca je bilo socialno vprašanje predvsem »vprašanje vseh siromakov sveta... samo da je pri nas Slovencih še veliko silnejše in bridkejše... ker je s tem vprašanjem ozko zvezano tudi narodno, *narodna eksistenca*«. ²¹ Rešitev socialnega in s tem nacionalnega vprašanja je videl tudi v idejah »znanstvenega socializma«, ki je »teoretični nauk o tem, kako premoženje, bogastvo in denar vkleniti s pomočjo statistike pod zakon in človeško oblast ter tako sezidati gmotno ter duševno, za sedanje razmere vsovršeno človeško družbo...«²² Za Slovence pa se mu je zdelo posebej pomembno tudi dejstvo, da »če se znanstveni socializem upira kakršnemukoli izkoriščanju, treba da se upira i proti političnemu ter narodnemu izkoriščanju...«²³ Kot največjo avtoriteto na področju znanstvenega socializma navaja Žmavc Schöffleja in njegovo delo *Quintensenz des Sozialismus* ter Sombarta s spisom *Sozialismus und sozialistische Bewegung* in 19. Jahrhundert.

Čeprav je bil Žmavc od leta 1893 član ASDS, je leta 1897 v Novi Dobi zapisal: »Narodu se mora pomagati od spodaj navzgor; naša socialna politika ima biti demokratična, četudi ne socijaldemokratična (kar bi bilo za nas velik nesmisel)«. ²⁴ Pozneje, leta 1900, je v Ljubljanskem zvonu objavil poročilo o Masarykovem delu *Socialno vprašanje*; ²⁵ v tem delu je Masaryk kritično ovrednotil ideje Marxa in Engelsa, obenem pa podal tudi svojo vizijo reševanja socialnega vprašanja. Žmavc je v svojem prispevku pokazal, da je povsem nekritično sprejel Masarykove teze in ocene, s tem, da ga na nekaterih mestih niti ni pravilno razumel, saj mu je v razmerju do Marxa pripisal celo antisemitizem: »Več in boljše filozofije nahaja naš kritik v prijatelju in sotrudniku Marxovem, v Engelsu, 1819—1895, ki mu je vobče celo všeč, veliko bolj od Marxa; brez dvoma dela to rasa, na katero Masaryk mimogrede opozarja, in ni čuda, da arijski mislec in agitator bolj ugaja. Marxova čemernost, negacija, anarhija ima res usoden vpliv na mase in obtežuje razumno socialno reformo; celo pristašem malih, tlačenih narodov preseda sčasoma ta bridki sarkazem.«²⁶ Znano pa je, da je bila Masarykova večja naklonjenost Engelsu povsem druge narave: gre za takrat posplošeno tezo, da se je Engels po Marxovi smrti od-

²⁰ Prav tam, str. 218.

²¹ Zlogonski, Na višini našega časa, SN, 15. 6. 1897, št. 134.

²² Prav tam, št. 145, 30. 6. 1897.

²³ Prav tam, št. 147, 2. 7. 1897.

²⁴ Ivan Jaroslavec, Položaj in zadača Slovencev, Novo Doba, Praga 1897, str. 21.

²⁵ Ivan Žmavc, Socialno vprašanje, Ljubljanski zvon, 1900, str. 550—558.

²⁶ Prav tam, str. 555.

povedal revolucionarni taktiki delavskega razreda in se zavzemal za parlamentarni boj, kar naj bi bilo razvidno iz zapisa »Razredni boji v Franciji«. ²⁷ V celoti pa je Žmavc sprejel vse Masarykove kritične misli o Marxu in Engelsu ter se postavil na isto stališče reševanja socialnega vprašanja oz. izvajanja socialnih reform, kot so intelektualna in etična preobrazba posameznika in družbe kot celote; v tem smislu je predlagal ustanavljanje strokovnih organizacij, gospodarskih, konzumnih in produktivnih zadrug ipd.

Kljub temu da je bil Žmavc eden prvih slovenskih študentov pri Masaryku, se ni nikoli pridružil krogu slovenskih masarykovcev oz. sodelavcem Naših zapiskov. Iz njegove poslovilne besede ob Dermotovi smrti razberemo, da se je odločil, »v tihi samoti vse svoje skromne duševne moči, kolikor mi jih je po prehudih bojih ostalo, posvetiti znanstvenemu delu za priboritev socialne pravice.« ²⁸

Eno pomembnejših vprašanj, ki jih je obravnaval še kot študent v Gradcu in kasneje v Pragi, je bil pomen in vloga slovenskega študenta in način življenja med študijem. Tako kot Masaryk se je zavzemal za zmerno, delovno življenje, o čemer je pisal v Novi Dobi ²⁹ in Slovenskem Narodu. ³⁰ Poudarjal je, da je za Slovence »dijaštvo še posebne važnosti; narod, ki je po svoji veliki večini kmetiški, mora si izobrazeno meščanstvo stoprv ustvariti, in šole igrajo pri tem znamenito vlogo...« ³¹ Čeprav ne moremo trditi, da si je zastavil nalogo oblikovati poseben nacionalni program, pa lahko njegov prispevek Položaj in zadača Slovencev označimo tudi kot nekakšno programsko zasnovano »slovenskega narodnega programa na trdni znanstveni podlagi«, k oblikovanju katerega je vabil predvsem izobraženstvo. Slovensko vprašanje kot vprašanje malega naroda je tako kot Masaryk izenačil s socialnim, kajti, »če socialno vprašanje obseza vse probleme, tičoč se človeka kot človeka, razume se, da obseza i narodno vprašanje... Tako je po naši terminologiji narodno vprašanje integralni, bistveni del obče človeškega, socialnega vprašanja.« ³² Zato je postavil naslednji enačaj: »Ako smo torej socialni političarji, smo to zaradi tega, ker smo narodnjaki, Slovenci.« ³³ Tudi Žmavc je, podobno kot Masaryk, predvidel rešitev problema z vzgojo in izobraževanjem najširših množic, z narodnim programom na trdni znanstveni podlagi ipd. »Reforma našega političnega življenja mora se začeti odzdoli navzgor; *notranje* kulturno delo med ljudstvom je najsolidnejša podlaga zunanji politiki; narod se mora gospodarsko in duševno okrepiti...« ³⁴ V tem smislu se je navduševal za praktično filozofijo, to je, »vsak izobraženec imej korenito praktično filozofijo, to je, poznaj higieno lastnega telesnega in duševnega življenja.« ³⁵ Toda bil je prepričan, da Slovenci svoje

²⁷ Friedrich Engels, Razredni boji v Franciji, MEID III, Ljubljana, CZ 1971; glej tudi Božidar Debenjak, Friedrich Engels — zgodovina in odtujitev, Maribor, Založba Obzorja 1970.

²⁸ Ivan Žmavc, K zgodovini slovenskega socializma, Naši zapiski 1914, str. 199.

²⁹ Ivan Sotlan, O morali naše študujoče mladeži, Novo Doba, Praga 1897, str. 357—362.

³⁰ Ivan Žmavc, O pomenu višjega dijaštva za socialno in narodno naše življenje, SN, št. 178, 4. 8. 1900.

³¹ Prav tam.

³² Ivan Jaroslavec, Položaj in zadača Slovencev, Novo Doba, Praga 1897, str. 18.

³³ Prav tam.

³⁴ Dr. P. Regelj, O naši politični zrelosti, SN, št. 61, 15. 3. 1900.

³⁵ Zlogonski, Nove krize, SN, št. 200, 2. 9. 1897.

preobrazbe ne bi zmogli sami, zato se je zavzemal za sodelovanje z južno-slovanskimi narodi, predvsem s Hrvati in Srbi, kajti, »kot Slovenci si ne moremo zadostovati, zato naj bi se pridružili bratom, od kojih smo slučajno bili ločeni vsled zunanje sile«. ³⁶ Slovenskim izobražencem je zato priporočil učenje hrvaškega, srbskega pa tudi ruskega jezika, kajti »Slovenci se jasno zavedamo, da ne spadamo k Nemčiji, temveč k Slovanstvu, vsaj k slovanskemu balkanskemu polotoku«. Pozval pa je tudi Hrvate in Srbe, »naj se boljše zanimajo za naše težavno življenje nego do slej«. Zelo je bil navdušen nad vsebino Hrvatske Misli, ki so jo 1896 začeli izdajati hrvaški in srbski študentje v Pragi. Za revijo je zapisal, da »stoji po svojih načelih na višini prave znanstvene revije«. Nad vsebino pa je bil navdušen predvsem zato, ker »ne utemeljuje slovanskega bratoljublja na utopični idealizem, ne, realni principi, železne sile materialnega života ji narekujejo v daljnji perspektivi človeško bratoljublje v obče...« ³⁷

Hvalevredno se mu zdi tudi dejstvo, da se sodelavci »Hrvatske Misli« zavzemajo »za slovansko, v prvi vrsti za jugoslovansko vzajemnost na podlagi socialne znanosti«. ³⁸ Kljub temu, da je bil prepričan Slovenec, je bil pripravljen prepustiti reševanje jugoslovanskega vprašanja Hrvatom in Srbom: »Ali ni torej potrebno, da se i mi Slovenci energično poprimemo širjih idej in podamo Hrvatom, i Srbom in Čehom roke? ... Slovenci se ali polagoma organsko poslovanijo ali germanizujejo. Kdor noče, mora hoteti drugo ... zdaj pa vidimo, da Hrvati in Srbi popuščajo ozkosrčnost ... hitimo jim naproti in pomozimo širjim idejam k zmagi! Če govorimo o jugoslovanstvu, je razumno, da so tega središče Hrvati in Srbi ... S tem se Slovenci nikakor ne ponižujemo ... Sicer pa je i Jugoslovanstvo le prehod k slovanski kulturi...« ³⁹ Zavzemal se je za jugoslovansko revijo, podobno Hrvatski Misli, ki bi imela tudi narodnoobrambni značaj in v kateri bi »se najvažnejša vprašanja razmotrivala iz golo znanstvenega stališča ... Pisalo naj bi se v vseh južnih narečjih (i v bolgarskem)«. ⁴⁰ Osrednje mesto v reviji bi imelo socialno vprašanje, ob tem pa še agrarno in s tem v zvezi vprašanje kmetских zadrug pa tudi vprašanje, kako »narodno produkcijo racionalno povišati...« ⁴¹

Žmavc je nacionalno in socialno vprašanje obravnaval v tesni povezavi z gospodarstvom, kar je povezoval tudi s kulturo in narodno-politično samostojnostjo: »... po naših nazorih (je) dandanes kakor vselej gospodarska neodvisnost prvi uvjet vsaki drugi, torej i kulturni in narodno politični samostalnosti ... Da se ne bi preveč raztapljal v 'narodnosti', postavimo se koj na realna tla in poprimimo se prve zadače: sistematično utrditi si lastno hišo, lastno ekonomijo«. ⁴² V prispevku Gospodarska politika v Avstriji je predlagal tudi kon-

³⁶ Ivan Sotlan, Položaj in zadača Slovencev, Novo Doba, Praga 1897, str. 28.

³⁷ Zlogonski, Nove krize, SN, št. 200, 2. 9. 1897.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam, št. 203, 6. 9. 1897.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Ivan Sotlan, »Narodna Misao« u Zagrebu, Novo Doba, Praga 1897, str. 163—164.

⁴² Prav tam, str. 164; istega leta je v Slovenskem narodu zapisal: »... Zdrava politika je le ona, ki se ozira v prvem redu na ekonomski blagor naroda: in zakon je ta, da narod, ki nima trdnih temeljev gospodarskih, sploh *narod* ni...« (Na višini našega časa, SN, št. 129, 9. 6. 1897.)

kretno spremembe: splošno zaostalost naj bi Slovenci presegli z novo obrtno in trgovsko politiko.

Trgovska in ekonomska politika naj bosta »konsumna politika: poljedelska, obrtna itn. industrija mora še več proizvajati... Mi trpimo na *podkonsumaciji*...« Ker vladam in narodnim poslancem ni zaupal, se je zavzemal za to, naj se narodi »najbolj le na sebe zanašajo. Samopomoč je najboljša in najgotovejša pomoč, zato naj rastejo in se čvrsto gibljejo organizacije občin, okrajev, ljudstev, narodov«. Gospodarsko politiko je povezoval z jugoslovanstvom, kajti, »kulturno in politično neodvisno Jugoslovanstvo je ekonomično neodvisno Jugoslovanstvo«. ⁴³

Zanimivo je, da je gospodarske probleme Slovencev povezoval tudi z židovstvom. V seriji člankov o Židih in njihovem značaju, ⁴⁴ ki ga opisuje kot povsem drugačnega od arijskega, je zavzel do Židov bolj ali manj odklonilno stališče. Židovsko vprašanje je obravnaval kot plemensko oziroma rasno vprašanje, kajti, »pri židih je naboženstvo spojeno s plemenom, in židovsko vprašanje je plemensko vprašanje, je vprašanje rase«. ⁴⁵ Židom je pripisoval povsem drugačne fiziološke in karakterne lastnosti, od trditve, da »židom poprečno žila hitreje bije«, do trditve, da je židovska pohlepnost »dedna... ali patologična. Žid je bil že odnedavna parazit človeštva... ker ni mogel nikdar produktivno delati, temveč je vedno žil iz žuljev drugih...«. ⁴⁶ Priznaval jim je sicer tudi pozitivne lastnosti, kot so sposobnost trgovanja ali opravljanje finančnih opravil, toda prepričan je bil, da se židovskega vprašanja ne da rešiti drugače »nego z odkritosrčnostjo in resnicoljubnostjo. Na Žide se moramo ozirati na takšne kakor so... le po dobri diagnozi se more socialna bolezen ozdraviti, na katero kaže židovsko vprašanje«. ⁴⁷ Židovstvo je povezal tudi z npravnim vprašanjem: »Izrastki velikega kapitalizma in židovstva se dado odpraviti, ako arijski narodi sami sebe notranje npravno prerodijo ter v fizičnem in duševnem oziru *zboljšajo*; to je evangelij pravega, tudi Slovincem primerne anti-semitizma«. ⁴⁸ Toda samokritično je ugotovil, da če bi »Arijci nekoliko krivde socialnega zla tudi v sebi, ne zgolj v Židih zasledovali, bili bi dalje nego so v reševanju židovskega vprašanja«. Zanimiva je pripomba uredništva ob koncu Žmavčeve razprave: »...pripomniti pa moramo, da se nikakor ne strinjamo z vsem, kar je v članku navedeno, utemeljevati svojih pomislekov pa se nam zategadelj ne zdi potrebno, ker na Slovenskem nimamo Židov.« ⁴⁹

K dvigu izobrazbene ravni slovenskega naroda naj bi, po Žmavčevem mnenju, pripomoglo v prvi vrsti šolstvo. Zavzemal se je za reformo šolstva, ki naj bi se začela z ljudsko šolo. Zahteval je, naj bi se šole prilagodile slovenskim razmeram, zato naj bi bile predvsem agrarne, obrtne in trgovske. »Ne več gimnazija, ki je bila dobra menda v renesansi, in njena gramatika, temveč realka

⁴³ Dr. P. Regelj, Gospodarska politika v Avstriji, SN, št. 65, 21. 3. 1900.

⁴⁴ Ivan Žmavc, Jedro židovstva, Zgodovinski oris nastanka židovskega naroda, SN, št. 4, 4. 1. 1900. O židovskem vprašanju je napisal tudi članek »Sind die Juden rituelle Mörder?«, v Problemhefte des deutschen Kulturbundes, Berlin-Oranienburg (podpis Friedrich Hoffer). Heft 19., 1913.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Prav tam, št. 8, 11. 1. 1900.

⁴⁸ Prav tam, št. 9, 12. 1. 1900.

⁴⁹ Prav tam.

z mladeniškim življenjem!⁵⁰ Tudi na tem mestu ni pozabil poudariti, da mora tudi na Slovenskem priti do znanstvenega pristopa pri urejanju življenjskih problemov, kajti »politika bodočnosti je prirodoznanstvena uredba socialnega življenja«. Zato Slovenci nujno potrebujejo svojo univerzo. V članku »Slovenska univerza v Ljubljani«⁵¹ je najprej analiziral stanje vzgoje in izobraževanja nasploh in ugotovil veliko pomanjkanje kadrov vseh strok. Žmavc je videl pravo rešitev v ustanovitvi univerze v Ljubljani. Kljub temu da je v Zagrebu univerza, ki bi po Žmavčevem mnenju sicer lahko postala »prirodno kulturno središče vseh Jugoslovancev«, se mu je zdela taka rešitev vprašljiva, zlasti zaradi političnih ovir. Zato se je zavzemal predvsem za univerzo v Ljubljani, ki bi hkrati postala tudi univerza za istrske in dalmatinske Hrvate, pa tudi za študente iz Bosne in Hercegovine. Zavzemal se je za možnost, da bi lahko opravljali izpite v vseh jugoslovanskih jezikih. Na ta način bi postala ljubljanska univerza jugoslovanska, čeprav je dvomil, da bi to ugajalo vladni politiki. Posebej se je zavzel za ustanovitev bogoslovne fakultete v Ljubljani, kajti »z vstrojenjem bogoslovne fakultete začelo bi se lahko koj danes, tu nas ni strah nedostatka oseb in literature«.⁵²

Željo po slovenski univerzi v Ljubljani je Žmavc imenoval »skupna velika ideja«, za katero naj delujejo vsi Slovenci, predvsem izobraženci. Slovenska univerza »v idejalni konkurenci s sestrami v Zagrebu, Belgradu in Sofiji, v duševni, živi zvezi s slovanskimi in sorodnimi vseučilišči, bode zora naše narodne sreče«. Zato je pozval slovensko dijaštvo in študente, naj delujejo za uresničitev te ideje, kajti »na Tebi je, da dramiš povsod naše nezavedno ljudstvo, da podučuješ, kake socialne dolžnosti se ga morajo polastiti... Ti navdušuj, kakor to stori češko dijaštvo glede na utemeljitev brnske univerze, i našega revnega kmetiča in delavca, da bo zaupno z inteligenco vred zrl proti beli Ljubljani...«⁵³ Potrebo po univerzi je utemeljeval tudi s problemom germanizacije Slovencev, zlasti izobražencev, ki jih je, kot piše, »nemška kultura odtujila našemu narodu«. Zato se je zavzemal vsaj za začasno rešitev vseučiliškega vprašanja; kot edino primerno univerzo je omenjal češko, kajti »na nemških univerzah se ne bo mogel pripravljati naraščaj za slovensko univerzo... Zagreb ne pride v poštev... poljski univerzi lahko izčrtamo, ker se Slovenci doslej nismo nikoli bavili s poljščino. Pač pa je češka univerza, s kojo bi mogli računati...«⁵⁴

Žmavc je bil predvsem teoretik in se politično dejansko ni udeleževal. Med slovenskimi izobraženci je bil znan predvsem po svojih ocenah in poročilih o novih knjigah; o njegovi sociotehniki so izvedeli šele iz prispevka leta 1911 v Vedi. Objavljal je tudi v čeških in nemških revijah. Leta 1906 je v Bernu izdal samostojno delo *Elementi obče teorije dela*, ki ga je imenoval »dodatek k osnovanju nove pravne in ekonomske filozofije«. Leta 1907 je v Leipzigu izdal delo *Ozdravljenje socialnega življenja potom prirodnih ved*, ki

⁵⁰ Zlogonski, Na višini našega časa, SN, št. 129, 9. 6. 1897.

⁵¹ Ivan Sotlan, Slovenska univerza v Ljubljani, Novo Doba, Praga 1897.

⁵² Prav tam, str. 133.

⁵³ Prav tam, str. 138.

⁵⁴ Milivoj Savič, O bodoči univerzi v Ljubljani, SN, št. 252, 3. 11. 1898.

⁵⁵ Ivan Žmavc, Uvod v naraven nazor o svetu, Veda, Gorica 1911; Ivan Žmavc, O eksaktnih podlagah svetovnega miru, Veda, Gorica 1912.

Objavljal je pod različnimi psevdonimi: Ivan Sotlan, Ivan Jaroslavec, I. Ž., Milivoj Savič, P. Regelj, itd.

jo je 1914 izdala Socialna Matica v Gorici v slovenskem jeziku. Leta 1919 je isto delo izšlo v češčini z naslovom Energetski temelji sociotehnike,⁵⁶ drugo izdajo pa je 1923 pripravila založba Masarykove akademije dela.

Leta 1936 je imel na Kolarčevi ljudski univerzi v Beogradu predavanje Znanstvena organizacija dela in narodno blagostanje, ki je izšlo v knjižni obliki v biblioteki Matice rada. Kot navaja O. Berkopec,⁵⁷ sta bili prav predavanji Žmavca in Stanislava Špačeka v Beogradu povod za ustanovitev Matice rada.

Zusammenfassung

DR. IVAN ŽMAVC (1871—1956). EIN BEITRAG ZU SEINER BIOGRAPHIE

Dr. Ivan Žmavc gehörte zu den ersten slovenischen Studenten an der tschechischen Universität in Prag (1895—1897) und war eifriger Hörer von Prof. Masaryk. Die Autorin konzentriert sich in ihrem Beitrag in erster Linie auf die Darstellung des philosophischen Standortes von Ivan Žmavc und stellt seine politischen, sozialen und nationalen Ideen in diesen Kontext hinein. Seine wichtigste These: Der Mensch betreibt eine unverantwortliche Verschwendung von Energie, dem wichtigsten Faktor unserer Zeit. Vernünftiger Umgang mit Energie könnte die Arbeit erleichtern und die Lebensbedingungen der Menschheit verbessern. In seiner Theorie des »Energetismus« verknüpfte Žmavc soziale (Nutzung von Grund und Boden, von Privateigentum) Probleme mit der nationalen Problematik. Er war ein Verfechter enger Beziehungen der Slovenen zu den übrigen südslavischen Völkern (Serben, Kroaten, aber auch Bulgaren).

Seine ersten wissenschaftlichen und politischen Arbeiten entstanden unter dem Einfluß der Ideen von Prof. Masaryk. Später entfernte sich Žmavc von diesen Positionen und polemisierte sogar mit seinem einstigen Lehrer. Žmavc war ein überzeugter Slovene, blieb aber nach Beendigung seines Studiums dennoch in Prag und widmete sich dort der wissenschaftlichen Arbeit. Sein wichtigstes Forschungsgebiet war die Theorie der Bibliotheksorganisation.

⁵⁶ O Žmavčevem energetizmu je obširneje pisal Ratko Ščepanović v »Pozitivizem in energetizem pri Slovencih«, ISU 1971; O Žmavcu tudi R. Murnik, Ivan Žmavc, v Ekonomski reviji 1981, Ljubljana; kot o enem prvih Masarykovih študentov v Pragi ga omenja Dragutin Prohaski v Utečaj T. G. Masaryka na modernu jugoslovensku kulturu, Beograd-Praga 1927, str. 102—168.

⁵⁷ Oton Berkopec, Ob 70-letnici dr. Ivana Žmavca, Mariborski večernik Jutra, št. 12, 16. 1. 1941.